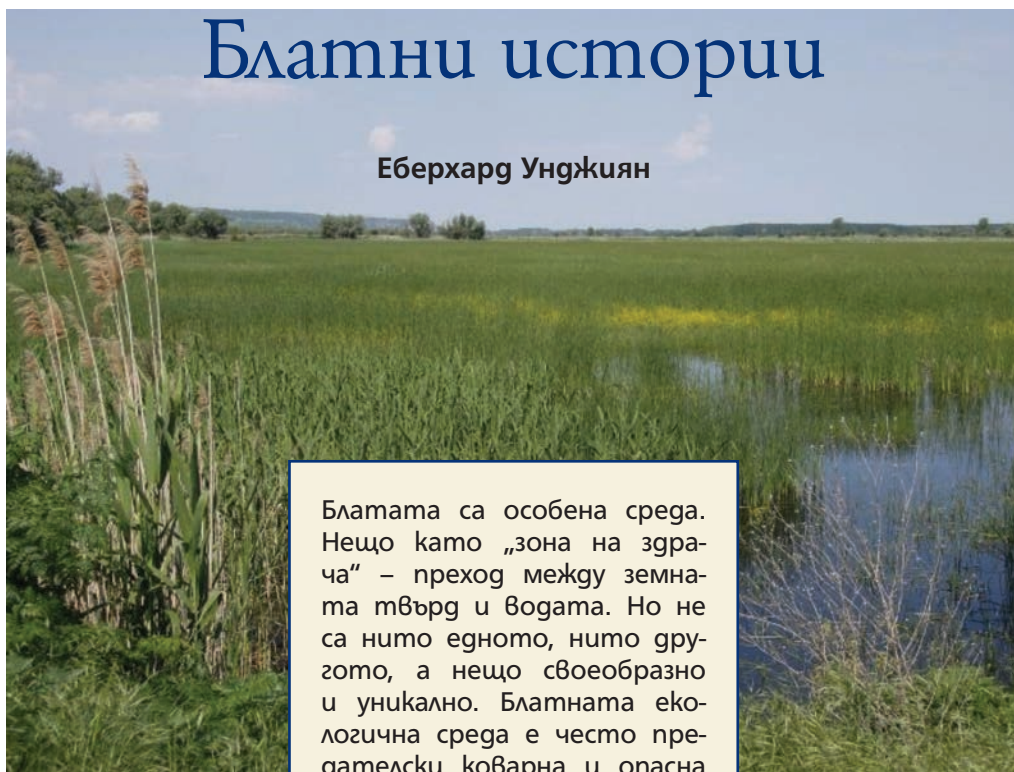

Блатни истории

Еберхард Унджиян

Блатата са особена среда. Нещо като „зона на здрача“ – преход между земната твърд и водата. Но не са нито едното, нито другото, а нещо своеобразно и уникално. Блатната екологична среда е често предметски коварна и опасна от една страна, а от друга – очарователна и привлекателна с кипящия си живот и пищното си разнообразие! Този свят ми е подарил едни от най-вълнуващите открития и едни от най-запомнящите се преживявания още в началото на изследователската ми дейност.

Според хидрогеолозите Дунав не тече от началото на времената, а гоства отскоро – в геологическия смисъл на думата – само от 1 до 5 млн. години. Той е северната ни граница в географско и политическо,

но не в природно отношение. Големите реки винаги са обединявали, а не са разделяли! Тече по южната страна на един грабен – коритообразен ров, прострял се от Запад на Изток. Пластовете са потънали надълбоко. При сондиране във връзка с проекта на АЕЦ Белене са установени повече от 2000 м! На повърх-

ността грабенът не личи, тъй като е запълнен с речни утайки. И затова нашият бряг изглежда по-висок. Насреща, „в комшулука“, се простираха наглед безкрайни блатата. На 15 – 20 км навътре се издига стъпало. И

едва там откриваме същите пластове, както у нас. Земята заг това стъпало не се залива и при най-високи водни стоежи на реката.

Откъм нашата страна навремето също са блестяли много блатата. Като зърна на броеница или скъпоценни камъни на огърлица – общо 29 на брой. Спо-

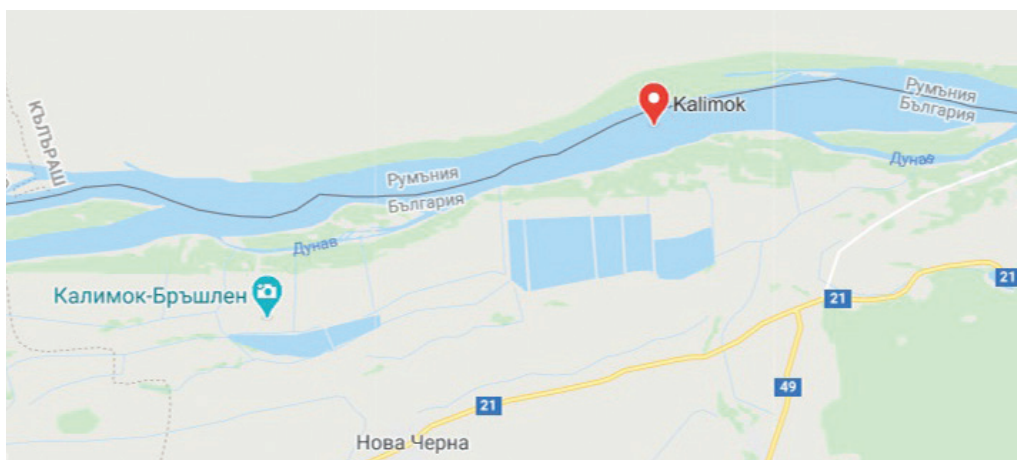
ред изследванията на видния ни геолог, проф. Георги Бончев (1866 – 1955), са заемали 37 000 ха. Дунав, по закона на скачениите съдове, се явява главен регулатор на подпочвените води на прибрежната тераса. При високи водни стоежи, особено по време на пролетното пълноводие, сборната площ на блатата, заедно с тази на заливните низини, е възлизала на 47 000 ха! Откакто е построен големият язовир на „Железни врата“ водата няма как да стигне толкова високо ниво. Тъй като са се случвали по време на цъфтежа на овошките, са ги наричали „черешови води“.

Едно от тях е било блатото при махала Стълпище до с. Мечка. Хранило на времето цяла общност рибари липовани. В по-ново време преобразувано в рибно стопанство. Днес почти запуснато в икономическата стагнация на прехода. Същото се отнася и за някогашния комплекс „Мартен – Бабово – Бръшлен – Нова Черна“, прострял се на много километри по брега. И тук се е намирало подобно рибно стопанство, Калимок, също така ликвидирано. Понастоящем

подлежи на възстановяване по една българо-румънска трансгранична програма. В това число влиза и езерото Сребърна, местообитание на пеликани, множество чапли и безброй други птици и животни.

Към крайдунавските блатата трябва да добавим и многото вътрешни влажни зони, днес почти без изключение пресушени. Тяхната площ не влиза в горния сбор. В Софийското поле са били цели 9. Някои от тях понастоящем са рекултивирани (т.е. наново наводнени) и обявени за ОВМ – Орнитологично важно място. Също Батак в Родопите и най-голямото, Стралджанското, Ямболска област, с площ 45 кв. км.

Пресушаването на някои от блатата е започнало още преди Втората световна война. Стралджанското – още през 1925 г. за оземляване на бежанците от Егейска Тракия. Въпреки че още тогава специалистите са предупреждавали: „От блато земеделска земя не става!“. След Войната е правен опит за ликвидиране и на Сребърна, за щастие на Природата и България несполучлив.

Защитена зона Калимок – карта

При това е била забравена елементарната научна истина, че много скоро блатната земя се осоява и за поддържане на желаното плодородие са нужни огромни допълнителни капиталовложения, които не могат да се сравнят с мижавите добиви от тази същата земя.

Именно блатните екосистеми са способни да произведат такова колосално количество органична маса на единица площ, каквато никоя друга система, природна или изкуствена, не е в състояние да даде! Биологичната им продукция може да стигне до 25 тона на хектар. Докато тази на земеделска площ е около 7,5 тона на хектар, а на пасищата около 6,5 тона.

Грандиозната и както се оказва, неопостижима цел – да се вземат една и гаже повече богати и пребогати реколти годишно от тези „отвоювани от Природата“ земи в полза на ТКЗС си остана, както се казва на шега „една погрешна илюзия“.

„Очевидно“ – както пише видният ни биолог, орнитолог и придозащитник Н. Боев – „обвинителната преписка за подсъдимите блата и езера ще трябва основно да се преразгледа“ (и изобщо да се снемат, бих добавил).

Според нашите ихтиолози в Дунава живеят общо към 56 вида риби. Между тях и твърде редки, напр. дунавската пъстърва (*Huso huso*), пъпчивото попче (*Benthophilus stellatus*) и някои други. Някои видове си хвърлят хайвера на пясъчно или скалист дъно, напр. есетровите, като чига (*Acipenser ruthenus*) и някои от шарановите. Но преобладаващото мнозинство, на първо място именно шарановите, над 20, предпочитат блатата. Отлагат хайвера си на разнообразната подводна растителност. Именно плитките и затова добре прогрети от слънцето блата, богати на хранителни ве-

Еберхард Унгжиян е завършил специалност „Биология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Работил е като зав. отдел „Природа“ в Историческия музей в Русе (1960 – 1994). Теренен биолог, фотограф, пещерняк.

щества, на нисши растителни и животински видове, обитаващи водния слой (фито- и зоопланктон) или живеещи по придънната растителност, представляват чудесна, готово сложена трапеза за различните риби. Те представляват, образно казано, „детски ясли със стол, поне за половината от годината“, като осигуряват излюпване, израстване, изхранване и угояване.

У нас до 1949 г., когато са „запечатили“ достъпа на реката до блатата, а в съседна Румъния, до 60-те години, когато и там са погдели същата велика инициатива, реката е предлагала на рибното си население точно такива първоздани, благодатни условия, необходими за преуспяването и процъфтяването им. Пролетно време рибата масово е навлизала в блатата. Там си е хвърляла хайвера. Какво от това, че от 100 зърна над 90 са нахранили други риби и хищници! Именно затова рибата произвежда достатъчно хайвер, че да има и за другите и да остане достатъчно за възпроизводство. Та не е само рибата в блатата! Тя

храни колониално гнездящите рибоядни птици, чапли, вкл. и единствената у нас и една от последните в Европа колония кърдоглави пеликани (*Pelecanus crispus*), а също и рибарите.

Освен това в реката и блатата, освен растенията – основа на живота на земята - битува и неизброимо множество други организми, всеки от които живее за сметка на останалите: едноклетъчни, миги, различни по-нисши и по-висши ракообразни, червеи, между тях и пиявиците, ларви на множеството насекоми – водни кончета, едnodневки – „дунавските русалки“, начело с вече изчезналата в Дунава палингения (*Palingenia longicauda*), комари и бръмбари, риби, тритони, бумки, жаби, водоплаващи и други птици и накрая водобитаващите бозайници. И всички те изяждат по-малките и по-слабите или се консумират помежду си с най-голямо настървение! Между рибите първенство гържи сомът, щука, бялата риба и един вид от иначе „мирните“ шаранови риби, расперът (*Aspius aspius*). Ако не изягеш гругия, ще бъдеш изяген. По този „справедлив“ начин Майката Природа се е погрижила да има за всички и от всички да оцелеят достатъчно, че да осигурят просъществуването на вида.

Та става въпрос за комарите! Ще кажете – аман от тази напасть! И наистина е така – но само привидно. Ларвите на комарите изграят немаловажна роля за изхранването на най-различни други водни обитатели и така участват „равноправно“ във вечния кръговрат на живота. От друга страна тези „всестранни мъчители“ са не само досадни, а и опасни. Само женските са „крвожадни“. Мъжките се задоволяват с цветен прашец. При ухапване комарът инжектира в жертвата, по правило топлокръвен бозайник, малко слюнка с компонент,

който пречи на съсирването на кръвта. Резултатът е подуване на ухапаното място и не особено приятен сърбеж. Това се отнася само за обикновения комар (*Culex*). Маларийният (*Anopheles*) може да „подари“ на ухапания твърде опасен кръвен паразит – маларийния плазмодиум (*Plasmodium* – 4 вида). Преди Втората световна война маларията у нас е била истинско социално бедствие. Във връзка с недохранване, отслабване и последващи вторични заболявания, тя често е довеждала потърпевшия до фатален край. Всъщност още по време на Първата световна война са започнали съвместни изследвания и мероприятия за борба с този бич. Те се водили от нашите медицински работници (българската армия тогава не е разполагала със специализирани поделения с такава насоченост) със съответните части на германската армия, дислоцирана на Балканите. Борбата продължила и дълго след това - едва след Втората маларията бе ликвидирана. И то не чрез пресушаване на блатата, а благодарение на социални и медикаментозни мерки.

Има един метод на нехимична и следователно екологически допустима борба срещу комарите. През 1924 у нас, в Бургаските езера, била внесена една чуждо-

Комар, насмукал се с кръв

Гамбузия

земна рибка – гамбузия (*Gambusia affinis*). Произхожда от Южните щати на Северна Америка, а днес е аклиматизирана в много други страни. Напоследък обаче е установено, че си похапва много яйца на земноводни и така се явява враг на местната фауна. Затова биолозите се обърнаха към един представител на нашата фауна, от сем. Шаранови, именно върловката (*Leucaspis delineates*). Тя не посяга на яйцата на земноводните.

В това отношение интерес представляват спомените на Панайот Акендиев Димитров от Русе (1913 - 1989), една много колоритна личност. В младите си години участвал в прокопаването на канал на Бургаските езера, ползващи се с лоша слава заради безчислените ескадрили от комари. Та тогава чукали индустриални количества чесън. После заливали тази ароматна и оздравителна каша с още по-значителни количества ракия. Прилагали това лекарство както външно, така и вътрешно. Той твърдеше категорично, че го било предпазило от малария, която страшно върлувала из този край.

Всъщност с презграждането на Дунавските блатата са искали с един куршум да ударят два заека. Както да спечелят нови селскостопански площи, така и да се борят против комарската напасть. Да, ама не – постигнали са тъкмо обрат-

ния ефект! С прерязването, така да се каже, пъпната връв на блатата – живителната връзка с реката майка, рибата вече не могла да навлиза пролетно време в тях. А трябва да се знае, че една от основните храни, особено за погръстващото поколение, са именно ларвите на комарите. Фактически така блатата са били превърнати в места за безпрепятствено размножение на комарите.

Като гоиже есента и малките вече са пораснали достатъчно, за да могат да оцелеят до пролетта, по инстинкт, наследен от поколенията, рибата се упътва към реката. А крайречните жители само това чакат. Предвидливо са презградили блатата с т.н. „гарг“ – набити в земята колове на разстояние 1 – 2 м. Между тях са поставени чамови летви – „леси“ или тръстикови стебла. Всичко грижливо навързано с тел или гъвкави върбови вейки нагъсто, за да може водата да премине, но не и рибата. Кога „двуногият хищник“ се е сетил да изгражда такива рибни капани, е трудно да се каже. Най-вероятно още от времето на първопоселенците по нашите бьгеши земи. Живеели са в малки селища по

Прекъсването на връзката между реката и блатата не премахна комарите, а напротив – доведе до нарастване на популацията, защото рибите не могат да изядат ларвите им. Знакът е съвременен от Свищовско и показва провалът на една грешна идея

времето на неолита (новокаменната) и енеолита (каменно-медната) епоха, около 8 – 6000 години преди наши дни. Мрежите и създателите им отдавна са се превърнали на прах, но са се запазили глинени тежести, както и различни други пособия – харпуни, куки и прочие.

В средата или, според конфигурацията на терена, в други части на презградата се изграждат две стени, образуващи нещо като фуния, издадена по посока на течението. Там се остава малък отвор с привързана мрежа – торба („сак“), в която рибата волю-неволю влиза.

Разбира се, съществуват още много други риболовни начини и технологии, доказателство за острия практически ум и изобретателност на нашите предци. Напр. работа с „дифан“, който се използва също на морето. Дълъг е около 100 до 200, широк 3 до 4 м, с „очи“ от 2 до 3 см. Мрежите преди са били плетени от достъпни естествени влакна, напр. коноп, по-късно от памук, а днес от синтетични материали. На голното въже има нанизани оловни тежести, които го придържат към дъното, а грузото се гържи на повърхността благодарение на коркови поплавоци (днес са от стиропор). Дифанът се надипля на дъното на лодката. Двама рибари гържат единия, по-тесен край на брега. Други двама извеждат лодката в реката (езерото или морето), като постепенно пускат дифана във водата. Описват полукръг и накрая се връщат на брега. Така широкият край заедно с уловената риба „се сключва“ с тесния, останал на брега. И тогава вече с общи усилия изтеглят дифана на сухо. Рибата се изгребва с „манчок“ – конусовидна малка мрежа, надяната на железен обръч, прикрепен на здрава дървена дръжка.

Съществуват и още много други разнообразни способности да се надхитри риба-

Сомът може да достигне гигантски размери

та, което понякога се оказва съвсем не просто и лесно! Егрите сомове (*Silurus glanis*) живеят поединично, като се отеглят най-често в някой подмол. А как да го измъкнат от там? За целта рибарите са изобретили т.н. „кльонк“ – прилично на конско копито дървено приспособление. Потапя се ритмично във водата и произвежда звук като квакане на жаба. Големият хищник, подмамен от тази имитация, изплува и се нахвърля на въображаемата плячка. И сам се превръща в плячка на рибарите. Еграта риба се изтегля с помощта на яка кука, прикрепена пак към къса пръчка. С нея се захваща рибата в хрилния отвор. За преодоляване съпротивата на по-егра и силна риба са били необходими усилията на няколко здрави мъже. Сред рибарите се носят смътни легенди за грамадни сомове, повлекли не един смелчага към дъното... Разказвали са ми за сом, чиято опашка се влачела бая след каруцата. Значи е бил дълъг 3 или даже повече метра! А сами сме виждали рибище, дълго малко над 2 метра. Такова чудо тежи най-малко 150, а вероятно и над 200, килограма.

Когато го разпорват си слагат гумеви ръкавици. Стомашният сок е силно

разяждащ! И не е препоръчително да си пхате ръката в устата му. Сомът, за щастие, няма способността на акулите, които вече мъртви, си сключват рефлекторно челюстите и като нищо могат да прехапят ръката на непрепазлив човек. Но в устата на сома има голям брой малки, насочени навътре зъби и е твърде трудно да се извадите ръката от там. Сам съм опитвал, но не в устата на такъв едър сом.

Рибата е изключително здравословна белтъчна храна, която лесно се усвоява и е особено препоръчителна заради допълнителните съединения, на първо място фосфорни. Навремето е била евтина и широко достъпна и се е консумирала редовно в крайречните селища, а при рибарите – основно.

Какви количества са били улавяни и продадени, днес трудно може да се установи. Точна статистика не е водена. Потомственият речнофлотовец, инж. Николай Г. Генчев, БРП – Русе, беше лю-

безен да ни предаде спомена на баща му, Генчо Г. Генчев (1915 – 2001). Той е бил началник на пристанище Козлогуи през 1938 и 1939 г. На близкия остров Козлогуи (ПК 690 – 701) тогава е живеела и работила „тайфа“, както тогава се казвало, рибари, всички болни от малария. Малко корабче всеки ден през ловния сезон е закарвало до гр. Лом 25 до 30 коша риба. Това е правило общо около 900 kg! Рибата е била разпределена в касети с лег от тамошната фабрика, натоварена на нощния влак и още другата сутрин, прясна- прясна, предложена в Софийските градски хали. А какво да кажем за другите рибарски дружини по Дунава? Та само в Тутракан, един от центровете на дунавския риболов, през 1940 година, когато Добруджа е върната в родината, същият Г. Генчев като началник на пристанището, е заварил 1300 регистрирани официално рибарски лодки! И това се отнася за хора, изкарващи насъщния с тази нелека професия.

Само през 1926 година уловът на риба от Свищовското и Белевското блато (рибата се е добивала главно от блатата, не от самата река) е достигал цели 440 тона! Напр. през 1925 г. общият улов на шаран от блатата и реката е възлизал на около 1050 тона, а само от реката около 150 тона. От публикациите на наши автори можем да си извадим някои допълнителни заклю-

Рибари връзват мрежи

чения. Ако приемем уловът на шарана през 1954, когато са правени проучванията, донякъде условно за 100%, то ясно се вижда катастрофалният спад през следващите години – от 1955 до 1959 на само 2%! А шаранът и шарановите риби някога са представлявали гръбнака на дунавския риболов.

В по-късно време, през 60-те години, някои от пресушените „по целесъобразност“ блатата, като напр. Орсоя, Мечка и Калимок, са били превърнати в интензивни рибни стопанства с високи добиви. Всичките изоставени при стопанската стагнация след 1990 г. Мечка е било реконструирано на два етапа, през 1962 и 1975, с обща площ 400 ха, за аклиматизация на чуждестранни перспективни видове от Далечния

Изток и Китай – амур (*Ctenopharingodon idella*) и толстолоб (*Hypophthalmichthys molotrix*).

Батинските рибари са, или по-право бяха, известни с великата си рибена чорба. Тя е „двойна“. Дребната риба се вари (естествено с дунавска вода, черпена от средата на течението) и след това направо се изхвърля в реката. Признавам

Традиционна рибарска лодка от музея в Тутракан

Рибарски мрежи от музея в Тутракан

си – направих очи като палачинки, когато видях това за пръв път. В така получения бульон се нарязват едри късове от деликатесна риба – шаран, сом, щука, бяла риба. Прибавят се необходимите подправки. Яде се с дървена лъжица от копанка от същия материал. Не съм ял по-вкусна даже в най-изисканите ресторанти! ■